

دانشگاه پیام نور - مرکز تهران جنوب

دانشکده علوم انسانی

گروه علمی حقوق

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق بین الملل

عنوان پایان نامه:

خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای

از منظر حقوق بین الملل

استاد راهنما: آقای دکتر سید باقر میرعبّاسی

استاد مشاور: خانم دکتر بهاره حیدری

دانشجو: محمد دهقان

دی ماه ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور - مرکز تهران جنوب

دانشکده علوم انسانی

گروه علمی حقوق

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق بین الملل

عنوان پایان نامه:

خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای

از منظر حقوق بین الملل

استاد راهنما: آقای دکتر سید باقر میرعبّاسی

استاد مشاور: خانم دکتر بهاره حیدری

دانشجو: محمد دهقان

دی ماه ۱۳۹۱

پدر عزیز و بزرگوارم که درست زیست و درست اندیشیدن را به من آموخت

و

مادر عزیز و مهربانم که مهرش تا ابد در دلم جاویدان است.

اکنون که با یاری خداوند متعال، تدوین این پایان نامه به اتمام رسیده است، بر خود لازم می دانم از «کلیه اساتید و دوستان و سایر عزیزانی که در گردآوری مطالب و تنظیم این پایان نامه، حقیر را یاری نموده اند»، تشکر و قدردانی نمایم.

اینجانب بر خود فرض می دانم از «استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سید باقر میرعبّاسی»، استاد راهنمای پایان نامه که همواره راهنمای اینجانب بوده و مرا مرهون الطاف خویش فرمودند، سپاس گزاری نمایم.

اینجانب از «استاد گرامی سرکار خانم دکتر بهاره حیدری»، استاد مشاور پایان نامه که در تمامی مراحل انجام پایان نامه با صبر و حوصله جوابگوی سوالات بنده بوده و بنده را راهنمایی فرمودند، کمال تقدیر و تشکر را دارم.

لازم می دانم از «خانواده عزیزم» که همواره مشوق بنده بوده و با صبر خود اینجانب را یاری نمودند، قدردانی نمایم.

همچنین از زحمات ارزشمند «سرکار خانم زاهده ماله میر»، دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی تهران که اینجانب را در تهیه و تدوین مطالب یاری نمودند، تشکر و قدردانی نموده و موفقیت ایشان را آرزومندم.

در پایان امیدوارم صاحب نظران و خوانندگان، لغزش ها و کاستی های این مجموعه را به دیده اغماض و بلندنظری نگریسته و خطاهایم را ببخشند و نکاتی را که به نظرشان می رسد گوشزد کنند تا انشاءالله جبران نمایم.

چکیده

جنگ جهانی دوّم و حوادثی نظیر بمباران هسته ای هیروشیما و ناکازاکی ، سران دولت ها را به این فکر انداخت که اقداماتی در جهت خلع سلاح هسته ای انجام داده و بدین شیوه از به مخاطره افتادن صلح و امنیت بین المللی خلاصی یابند. یکی از ایده ها برای مقابله با این معضل، عاری سازی مناطق از سلاح های هسته ای بود. پنج منطقه این ایده را اجرا کرد ند که در کل آثار مثبتی بر جای گذاشت؛ اما در خصوص منطقه خاورمیانه این ایده هنوز اجرایی نشده است.

ابتکار ایجاد خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای در سازمان ملل ، توسط ایران و مصر و در سال ۱۹۷۴ ارائه شد که این طرح با استقبال کشورهای عضو روبرو شد. البته کشورهای غربی و در رأس آنها آمریکا بارها مخالفت خود را با اجرایی شدن این ایده نشان داده اند که آخرین مورد از این مخالفت ها، وتوی اجلاس هلسینکی توسط آمریکا بود که قرار بود در دسامبر ۲۰۱۲ در هلسینکی برگزار شود. در راستای عاری سازی خاورمیانه، اقدامات و راهکارهایی ارائه شده و تعهدات و تکالیفی نیز بر عهده کشورهای منطقه و همین طور کشورهای خارج از منطقه می باشد که با اعمال آنها، این مهم حاصل خواهد شد.

کلیدواژه ها:

خاورمیانه، سلاح هسته ای، خلع سلاح، کنترل تسلیحات، برقراری صلح و امنیت.

سابقه تحقیق

در این زمینه تابحال کتاب، فعالیت پژوهشی و پایان نامه خاصی به نگارش در نیامده و تنها مقالات و مطالبی کوتاه در برخی از نشریات و روزنامه ها نوشته شده که البته تاکنون نتوانسته اند بحث مذکور را به صورتی منسجم دنبال نمایند. پایان نامه ها و کتبی هم که به نگارش درآمده، درست است که در حیطه سلاح هسته ای و موارد مربوط به این سلاح بوده اما هرگز موضوع «خاورمیانه عاری از سلاح هسته ای» را بطور منسجم مورد بررسی قرار نداده است.

فرضیه ها

۱. از آنجا که تلاش جامعه جهانی در راستای عدم ایجاد رقابت تسلیحاتی و عاری سازی مناطق از سلاح هسته ای است لذا این امکان وجود دارد که خاورمیانه نیز عاری از سلاح های هسته ای گردد.
۲. از عملکرد دولت های بزرگ و بویژه تمایل آنها به هسته ای شدن اسرائیل بر می آید که تمایل چندانی به عاری شدن خاورمیانه از سلاح هسته ای ندارند.

ضرورت انجام تحقیق

ضرورت انجام این تحقیق از آنجا مشخص می گردد که با توجه به اینکه وطن عزیزمان ایران نیز در منطقه خاورمیانه قرار دارد و از آنجا که همواره این منطقه مورد تهدید بیگانگان قرار داشته است، این تحقیق شاید بتواند راهکاری جهت مقابله با تهدیدات بیگانگان و نیز جهت کنترل این سلاح خطرناک ارائه داده و بدین ترتیب گامی هر چند کوتاه در جهت برقراری صلح و امنیت در منطقه حساس و پرچالش خاورمیانه تلقی گردد. لذا این تحقیق بنظر می رسد در شرایطی که جهانیان در حال مطرح نمودن مباحثات مربوط به خلع سلاح و کنترل تسلیحات هستند، سودمند باشد. نگارنده راغب است تا با توجه به علاقه وافر خود به کار کردن در زمینه موضوع مربوطه، راهکاری برای اعمال مقررات عام حقوق بین الملل جهت دستیابی به هدف مذکور ارائه دهد.

اهداف

در ایجاد مناطق عاری از تسلیحات هسته‌ای، مواردی چون منع گسترش و توقّف تسلیحات هسته‌ای و تنزّل خطر جنگ هسته‌ای ملحوظ نظر می‌باشد؛ اما ایده «ایجاد مناطق عاری از تسلیحات هسته‌ای»، سیاست و هدف مشروع حقوق بین‌الملل است که منافع همه ملل را شامل می‌شود و در نتیجه، افزایش امنیت منطقه‌ای و ملی را به دنبال داشته و نهایتاً منجر به خلع سلاح عمومی و تدبیری در جهت همکاری در راستای برقراری امنیت و صلح بین‌المللی و همچنین راهی برای عدم پیدایش دول هسته‌ای جدید محسوب می‌گردد؛ چرا که حفظ صلح و امنیت بین‌المللی یکی از اهداف سازمان ملل متحد بر اساس منشور آن می‌باشد و جهت نیل به این هدف، ماده پنجاه و دو منشور ایجاد نهادها و قراردادهای منطقه‌ای را تجویز می‌کند که ایجاد مناطق مزبور، قدمی گروهی در راستای نیل به اهداف ماده مذکور می‌باشد. با عنایت به اینکه منطقه خاورمیانه از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، لذا همواره مورد توجه کشورهای قدرتمند بوده و هست. این پایان نامه قصد دارد با توجه به تلاش مجامع جهانی در جهت ممانعت از گسترش سلاح‌های هسته‌ای، راهکارهای لازم را جهت اعمال مقررات حقوقی به منظور خلع سلاح هسته‌ای در خاورمیانه ارائه دهد.

روش تحقیق

این مجموعه با یک مقدمه آغاز می‌گردد که در آن سعی شده است تا حد ممکن ذهن مخاطب جهت آشنایی با مباحث پیش رو آماده گردد. در ادامه، مطالبی در دو بخش مجزا ارائه می‌گردد که در هر بخش دو فصل تدوین گردیده و هر فصل نیز در دو گفتار به بیان مطالب می‌پردازد که در تمام فصول نیز هر گفتار خود از دو مبحث ترکیب یافته است. در بخش اول به کلیات و مفاهیم اصولی پرداخته شده است که در فصل اول آن تاریخچه سلاح‌های هسته‌ای، کاربرد آنها و همین‌طور اقدامات انجام گرفته در ارتباط با عاری‌سازی برخی مناطق از این سلاح‌ها بیان شده است. در فصل دوم، مفهوم «خلع سلاح و کنترل تسلیحات» تبیین گردیده و ضرورت عاری‌سازی خاورمیانه از سلاح‌های هسته‌ای نیز از ابعاد مختلف، مورد بحث قرار گرفته است. در واقع این بخش به کلیات و مفاهیمی می‌پردازد که شرط ورود به بخش دوم، آگاهی از مطالب این فصل خواهد بود.

در بخش دوّم که بخش اصلی این پایان نامه نیز خواهد بود، بر اساس فرضیّه «خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای» مطالبی ارائه شده است. این بخش نیز همچون بخش اوّل شامل دو فصل می باشد که در فصل اوّل، چالش های حقوقی بین المللی پیش روی دستیابی به خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای بیان شده و تعهدات و تکالیف دولت های منطقه برای تحقّق این امر مطرح گردیده است. در فصل دوّم و پایانی نیز راهکارهای حقوقی بین المللی جهت دستیابی به هدف مذکور پیشنهاد شده است. نتیجه گیری از مباحث یاد شده، فصل ختام پایان نامه خواهد بود.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۶	بیان مسئله و سوالات تحقیق
۹	بخش اول: کلیات، مبانی و مفاهیم
۱۰	فصل اول: تاریخچه
۱۱	گفتار اول: تاریخچه کاربرد سلاح هسته ای و معاهدات خلع سلاح
۱۱	مبحث اول: قبل از تأسیس سازمان ملل
۱۱	الف. شرط مارتنس
۱۲	مبحث دوم: بعد از تأسیس سازمان ملل
۱۲	الف. تلاش سازمان ملل متحد در زمینه خلع سلاح
۱۳	ب. اولین کاربرد سلاح هسته ای
۱۴	پ. آزمایشات سلاح‌های هسته‌ای
۱۷	ت. معاهدات منع آزمایش‌های هسته‌ای
۱۸	ث. معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته ای
۲۱	گفتار دوم: تاریخچه عاری سازی برخی مناطق از سلاح‌های هسته ای
۲۲	مبحث اول: معاهدات مربوط به عدم استقرار سلاح‌های هسته ای
۲۳	الف. معاهده «جنوبگان»، نخستین معاهده ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته ای

- ب. معاهده «تلاتلکو»، دوّمین معاهده ایجاد منطقه عاری از سلاح های هسته ای ۲۳
- پ. معاهده «راروتونگا»، سوّمین معاهده ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته ای ۲۵
- ت. معاهده «بانکوک»، چهارمین معاهده ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته ای ۲۵
- ث. معاهده «پلیندانا»، پنجمین معاهده ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته ای ۲۶
- مبحث دوّم: تلاش برای عاری سازی خاورمیانه ۲۷
- فصل دوّم: بررسی مفهوم خلع سلاح و ضرورت عاری سازی خاورمیانه ۲۹
- گفتار اوّل: سلاح هسته ای و مفهوم خلع سلاح از منظر حقوق بین الملل ۳۰
- مبحث اوّل: سلاح هسته ای از منظر حقوق بین الملل ۳۰
- الف. تعریف سلاح های اتمی در اسناد حقوقی ۳۱
- ب. سلاح هسته ای در زمره «سلاح های کشتار جمعی» ۳۲
- پ. رویکرد حقوق بین الملل نسبت به سلاح هسته ای ۳۳
- ت. روح و هدف منشور ملل متحد ۳۳
- مبحث دوّم: تبیین تفاوت خلع سلاح با کنترل تسلیحات ۳۵
- الف. اهداف خلع سلاح ۳۵
- ب. مفهوم «خلع سلاح» و «کنترل تسلیحات» در نظم حقوقی بین المللی ۳۸
- پ. نظریه ای پیرامون نحوه برخورد با تسلیحات ۳۹
- ت. بررسی سلاح های کشتار جمعی توسط ارکان ملل متحد ۴۰

- ث. خلع سلاح در گستره مفهوم صلح و امنیت بین المللی ۴۰
- ج. خلع سلاح، ضمانت اجرای منشور ۴۱
- گفتار دوّم: ضرورت خلع سلاح یا عاری سازی خاورمیانه ۴۲
- مبحث اوّل: علل و عوامل ضرورت عاری سازی خاورمیانه ۴۲
- الف. نظام خلع سلاح منطقه ای تسلیحات هسته ای ۴۳
- ب. سلاح های کشتار جمعی در خاورمیانه ۴۶
- ب.۱. توانایی ها ۴۷
- ب.۲. عضویت در پیمان های عدم تکثیر ۴۷
- ب.۳. بررسی انگیزه ها ۴۸
- پ. اهمیت موقعیت استراتژیکی خاورمیانه و مطامع غرب در این منطقه ۴۹
- مبحث دوّم: ضرورت عاری سازی خاورمیانه از لحاظ حقوق بشردوستانه و حقوق بین الملل محیط زیست ۵۰
- بند اوّل: سلاح هسته ای از منظر حقوق بشردوستانه ۵۰
- بند دوّم: اهمیت توجه به محیط زیست در مخاصمات مسلحانه ۵۴
- الف. نظر مشورتی دیوان راجع به حفاظت از محیط زیست در قبال سلاح های هسته ای ۵۷
- ب. پیامدهای زیست محیطی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای ۵۹
- پ. حادثه چرنوبیل و آثار زیست محیطی آن ۵۹

بخش دوم: تحقق خاورمیانه عاری از سلاح های هسته ای ۶۲

فصل اول: چالش های پیش رو و تکالیف و تعهدات دولت ها در راستای دستیابی به خاورمیانه

عاری از سلاح های هسته ای..... ۶۳

گفتار اول: چالش های پیش رو..... ۶۴

مبحث اول: چالش ها و موانع درون منطقه ای..... ۶۴

الف. موانع شفاف سازی، کنترل و اجرا ۶۸

ب. تبعیض در فعالیت هسته ای، چالشی دیگر ۶۹

مبحث دوم: چالش ها و موانع برون منطقه ای..... ۷۲

الف. نظام حقوقی مناطق عاری از سلاح هسته ای ۷۲

ب. مشارکت هسته ای ناتو، عاملی مهم در تضعیف ان.پی.تی ۷۳

پ. توجه به خواست قدرت های بزرگ و تحدید اقتدار دولت ها، مانعی دیگر ۷۵

گفتار دوم: تکالیف و تعهدات دولت ها ۷۷

مبحث اول: تکالیف و تعهدات نهادها و کشورهای خارجی..... ۷۷

الف. حاکمیت دولت ها در قبال معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات ۷۹

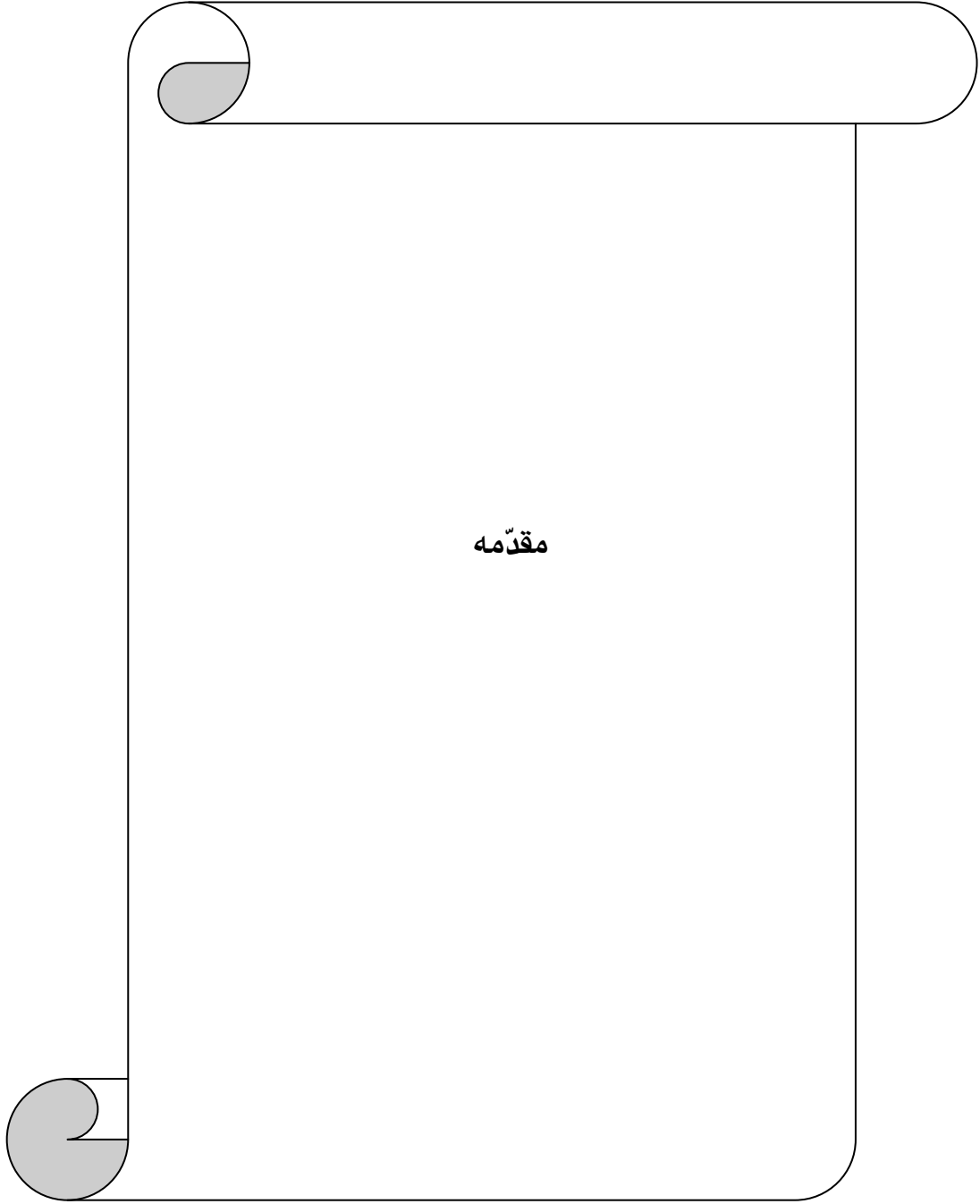
ب. انعقاد موافقتنامه های چندجانبه مستول علی الحاقی ۸۰

پ. ابهام دفاع از خود در قبال تجاوز هسته ای ۸۰

ت. تضمین های امنیتی منفی: تعهدات سلبی در کاربرد و تهدید سلاح هسته ای ۸۱

- ث. نقش اصلی عواملان خارجی ۸۱
- مبحث دوّم: تکالیف و تعهدات نهادها و کشورهای منطقه ۸۳
- الف. ائتلاف و یگانگی قدرت های هسته ای با کشورهای نادر ۸۴
- ب. نقش اصلی کشورهای منطقه ۸۵
- فصل دوّم: راهکارهای عاری سازی خاورمیانه از سلاح های هسته ای ۸۷
- گفتار اوّل: رهیافت ها و راهکارهای ارائه شده ۸۸
- مبحث اوّل: راهکارهای ارائه شده توسط نهادها و کشورهای خارجی ۸۸
- الف. ۱. طرح کنترل تسلیحاتی آمریکا برای خاورمیانه ۸۸
- الف. ۲. پیشنهاد فرانسه برای خلع سلاح ۸۹
- الف. ۳. اعلامیه بین المللی در مورد خاورمیانه ۸۹
- الف. ۴. بیانیه بین المللی درباره انتقال های تسلیحاتی ۹۰
- ب. لزوم ایجاد نظام کنترل موثّر جهت اطمینان از اجرای تعهدات ۹۱
- پ. راهکارهای جنبش عدم تعهد ۹۳
- مبحث دوّم: رهیافت ها و راهکارهای ارائه شده توسط کشورهای منطقه ۹۴
- الف. رهیافت اسرائیل ۹۴
- ب. رهیافت مصر ۹۵
- پ. رهیافت سوریه ۹۶

- ت. پیشنهادات اجلاس خلع سلاح هسته ای تهران ۹۷
- گفتار دوّم: رهیافت ها و راهکارهای پیشنهادی ۹۹
- مبحث اوّل: تلاش برای عدم اشاعه توسط گروه های اشاعه دهنده ۹۹
- مبحث دوّم: راهکارهای حقوقی بین المللی و تأکید بر نقش ترتیبات دسته جمعی ۱۰۲
- الف. چهارچوب اقدامات شفاف سازی در حقوق بین الملل هسته ای ۱۰۲
- ب. تضمینات منفی ۱۱۰
- پ. تضمینات مثبت ۱۱۰
- نتیجه گیری ۱۱۲
- ضمائم ۱۱۹
- فهرست مراجع ۱۲۷

مقدمه

عصر ملل متحد دوران جدیدی از نظام بین المللی است. نظمی که بعد از جنگ جهانی دوم ذهن افیشمندان و بازیگران عرصه بین‌المللی را به خود مشغول کرده، عمدتاً حول محور صلح و امنیت بین‌المللی است. از این رهگذر، مقوله خلع سلاح و کنترل تسلیحات کشتار جمعی، که سلاح هسته‌ای نیز از مصداق آن به شمار می‌رود، یکی از مباحث مهم حقوق بین‌الملل بوده و گامی در جهت تحقق رؤیای صلح و امنیت به شمار می‌رود.

با نگاهی به تاریخ جوامع بشری می‌توان در یافت که پیدایش سلاح و گسترش آن، نتیجه‌ای جز افزایش و توسعه روابط خصومت آمیز میان دولت‌ها نداشته است. جنگ، نمونه بارز رابطه خصومت آمیز میان دولت‌هاست که در آن، طرفین مخاصمه برای رسیدن به مقاصد خود به انواع سلاح‌ها متوسل می‌شوند؛ سلاح‌هایی که در حال حاضر بیشترین تهدید را علیه بشریت به همراه دارند. اگر چه در ابتدای امر به نظر می‌رسید حقوق نمی‌تواند وارد عرصه چگونگی بکارگیری جنگ افزارها شود، اما بتدریج و با تلاش جامعه بین‌المللی، حقوق بین‌الملل توانست در این عرصه نیز وارد شده و محدودیت‌ها و یا ممنوعیت‌هایی را ایجاد و اعمال نماید. بنابراین حقوقی که در روابط میان دولت‌ها، ممنوعیت‌هایی را در استفاده از سلاح لازم الاجرا کند، «حقوق بین‌الملل سلاح‌های کشتار جمعی» نام دارد. در میان سلاح‌های کشتار جمعی، سلاح‌های هسته‌ای بیشترین توجه جامعه جهانی را به خود معطوف نموده است؛ سلاح هسته‌ای از نظر حقوق بین‌الملل در زمره سلاح‌های کشتار جمعی است. این سلاح خطرناک‌تر و وحشتناک‌تر از سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی است که از دیگر تسلیحات کشتار جمعی به شمار می‌آیند. علی‌رغم آثار زیانبار و رنج غیرقابل تحمل ناشی از سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی، ترس و وحشت عمومی نسبت به سلاح هسته‌ای غیرقابل مقایسه با دیگر سلاح‌ها می‌باشد. اثر زیانبار سلاح اتمی به قدرت تخریبی و کشتار انسانی آن منحصر نمی‌شود. این بمب تقریباً همه چیز را ذوب می‌کند. بر جای ماندن زمین سوخته و محیط آلوده به مواد هسته‌ای، تمام موجودات زنده و غیرزنده و بخش وسیعی از منطقه مورد حمله را تحت تأثیر قرار می‌دهد و موجب می‌شود که تا صدها سال، محیط زیست به شرایط اولیه باز نگردد.^۱

تنها فایده‌ای که در دکتترین نظامی برای سلاح هسته‌ای بیان شده، ارزش بازدارندگی آن است. بازدارندگی عبارت است از بکارگیری تهدید نظامی برای ترغیب رقیب به ترک اهداف بلند پروازانه نظامی. نظریه پردازان بازدارندگی، آن را سیاستی می‌دانند که هدفش مجاب کردن حریف نسبت به برتری خود و افزایش هزینه‌ها نسبت به منافع حاصله از تهاجم است. بر اساس این نظریه، اگر تهدید ارزش‌ها در جنگ اتمی بیش از تحصیل منافع باشد، بازیگران از اقدام به جنگ اتمی حذر می‌کنند و افزایش هزینه‌های ناشی

۱. احمدرضا سلیمان زاده، «سلاح‌های کشتار جمعی»، به نقل از:

از جنگ اتمی به بازدارندگی بیشتر می انجامد؛ از این رو به اعتقاد آنان تصمیم به تقویت زرادخانه های اتمی، عقلانی خواهد بود.

از نظر استراتژی نظامی، مجهز شدن بـ سلاح هسته ای کارآمدترین راه برای بازداشتن رقیب از توسل به جنگ شناخته شده است. به همین علت دوران جنگ سرد، دوران رقابت تسلیحاتی و زندگی مسالمت آمیز در فضایی آکنده از ترس و وحشت بود. در پرتو این ویژگی، تاکنون نه تنها در جهت خلع سلاح هسته ای گام مؤثری برداشته نشده، بلکه خود مهمترین عامل حفظ و توسعه این سلاح وحشتناک بشمار رفته است. لذا سلاح هسته ای ارتباطی تنگاتنگ با مفهوم «صلح و امنیت بین المللی» دارد.

توجه جامعه جهانی به معضل ایجاد شده توسط سلاح های هسته ای، سبب شد اقداماتی جهت خلع یا کنترل آنها آغاز گردد. اولین و اساسی ترین هدف از خلع سلاح، تأمین و حفظ صلح و امنیت جهانی اعلام گردید. چرا که برقراری صلح بدون خلع سلاح نمی تواند واقعی باشد. با این حال باید توجه داشت که خلع سلاح هدف نهایی نیست، بلکه وسیله ای است برای تحقق هدف بزرگتر، که همانا کاهش سلاح های هسته ای در میان کشورهای غیر هسته ای خواهد بود. در واقع «مشکل خلع سلاح این بوده و هست که به مسئله جنگ، وارونه و از زاویه ای غلط نگریسته است. ملت ها بـ جلیل مسلح شدن به یکدیگر بی اعتماد نیستند. آنها مسلح شده اند؛ چون به یکدیگر اعتماد نداشته اند. لذا، خلع سلاح پیش از دستیابی به حداقل توافق مشترک بر سر مسائل اساسی، به همان اندازه نامعقول است که از مردم بخواهیم در زمستان عریان شوند.»^۱

با اوصافی که گذشت، به نظر می رسد برقراری صلح و امنیت بین المللی در جامعه جهانی با اتخاذ روش های مسالمت آمیز حل و فصل اختلافات بین المللی، مهمترین هدف تأسیس سازمان ملل متحد باشد. اگر تنها فایده سلاح هسته ای - آنگونه که گفته شد - ویژگی بازدارندگی آن باشد، این ویژگی اگر چه راهی برای اجتناب از مخاصمه مسلحانه محسوب می گردد، اما از نظر اینکه این صلح در فضایی آکنده از وحشت و ترس ظاهر می گردد، با روح منشور ناسازگار است. زیرا در منشور نه تنها استفاده از زور و حتی تهدید به استفاده از زور ممنوع شده، بلکه برقراری صلح پایدار فقط در پرتو اتخاذ روشهای مسالمت آمیز و نه تهدید آمیز توصیه شده است.

منشور هم در مقدمه و هم در مواد مهم خود، به مفاهیمی اشاره کرده که چه بسا یکی از ابزارهای حصول آنان، خلع سلاح باشد. تأمین صلح و امنیت بین المللی، جلوگیری از وقوع جنگ جهانی سوم و ایجاد

۱. محمد السید سلیم، «جایگاه کنترل تسلیحات در روند صلح خاورمیانه»، فصلنامه خاورمیانه، شماره ۱، تهران، بهار ۱۳۷۴، ص ۱۱۳.

صلحی دائمی برای نسل های بشر، منع توسل به زور، لزوم حل و فصل اختلافات به طرق مسالمت آمیز و پرهیز از قرار دادن جنگ به عنوان سیاستی ملی، همگی مؤی د نکاتی هستند که «گسترش تسلیحات» با آنها منافات داشته و به عکس، «خلع سلاح» یکی از شرایط تحقق آنها خواهد بود. در واقع «خلع سلاح» یکی از نکات حساس و اصلی مورد توجه شورای امنیت در قالب مفهوم صلح و امنیت بین المللی بوده و بدین ترتیب چه بسا عدم پابندی به «معاهدات خلع سلاح» سبب گردد که زمینه های اقدام شورا بر اساس فصل هفتم فراهم شود. در واقع امروزه شورای امنیت با تفسیری که از مفهوم صلح و امنیت بین المللی دارد، به ویژه «خلع سلاح کشتارجمعی» را جزئی غیرقابل تفکیک از این مفهوم دانسته و به نظر برخی حقوقدانان آن را یک قاعده عام الشمول^۱ حقوق بین الملل تلقی می کند. امروزه امنیت، دیگر نه در قالب مسائل نظامی بلکه فراتر از فقد آن مخاصمه تعبیر می شود. در واقع این مفهومی است که توسعه اقتصادی، عدالت اجتماعی، حفاظت از محیط زیست، خلع سلاح و احترام به حقوق بشر را در بر دارد. این ها اجزای صلح هستند که به هم پیوسته اند. پیشرفت در هر عرصه، پیشرفت در سایر عرصه ها را در بر خواهد داشت. لذا با این اوصاف، تمامی تلاش نظم حقوقی بین المللی این بوده است که با تکوین اصل حقوقی تساوی حاکمیت دولت ها، برای این اقدامات چهارچوب خاصی در نظر بگیرد و از این که این منافع سبب اختلال در ایجاد صلح و امنیت بین المللی گردند، جلوگیری کند.^۲

آنچه پیداست این که نظام خلع سلاح و ک نترل تسلیحات بیش از سایر حوزه های حقوق بین الملل دولت محور و حاکمیت محور می باشد. علی رغم تحولات بنیادین رخ داده شده در عرصه بین المللی و منطقه ای، بازیگران دیگری نیز وارد این عرصه شده اند ولی دولت ها مهمترین بازیگران این عرصه محسوب می شوند.

یکی از شیوه هایی که در حوزه «خلع سلاح و کنترل تسلیحات» بویژه در سطوح منطقه ای می تواند موضوعیت یابد، عاری سازی مناطق از سلاح های هسته ای است. در ایجاد مناطق عاری از تسلیحات هسته ای، منع گسترش و توقف تسلیحات هسته ای و تنزل خطر جنگ هسته ای ملحوظ نظر می باشد. اما ایده ایجاد مناطق عاری از تسلیحات هسته ای، سیاست و هدف مشروع حقوق بین الملل است که منافع همه ملل را شامل می شود و در نتیجه، افزایش امنیت منطقه ای و ملی را به دنبال داشته و نهایتاً منجر به خلع سلاح گردیده و تدبیری در جهت برقراری امنیت و صلح بین المللی محسوب می گردد؛ چرا که حفظ «صلح و امنیت بین المللی» یکی از اهداف سازمان ملل متحد و از موضوعات بدیهی منشور می باشد و جهت نیل به

1. Erga omnes.

۲. نادر ساعد، «فرآیند خلع سلاح و کنترل تسلیحات در حقوق بین الملل منشور : از نظر تا عمل»، نشریه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۵، تهران، پاییز ۱۳۸۳، ص ۶۵.

این منظور، ماده پنجاه و دوم منشور ایجاد نهادها و قراردادهای منطقه ای را تجویز می کند که ایجاد مناطق مزبور، قدمی گروهی در جهت نیل به اهداف ماده پنجاه و دوم منشور می باشد.

در ارتباط با عاری سازی مناطق از سلاح های هسته ای، این نکته باید ملحوظ نظر قرار گیرد که مجمع عمومی ملل متحد، مطالعه صورت گرفته توسط کارشناسان را در سی امین اجلاس خود در سال ۱۹۷۵ مورد بررسی قرار داد و آن را به اطلاع تمام دولت ها، آژانس بین المللی انرژی اتمی و سایر سازمان های بین المللی ذیربط رساند. در همان زمان مجمع عمومی، به ابتکار مکزیک مفهوم منطقه عاری از سلاح هسته ای را تعریف نمود. بر این اساس:

«منطقه عاری از سلاح هسته ای به عنوان یک قاعده عام، می تواند هر منطقه ای که توسط مجمع عمومی شناسایی شده باشد را در بر گیرد. گروهی از کشورها در اعمال آزادانه حاکمیت خویش، این منطقه را از طریق معاهده یا کنوانسیون ایجاد کرده اند که به موجب آن:

الف) اساسنامه مربوط به عاری نمودن کامل منطقه از سلاح های هسته ای که منطقه تابع آن است، دربرگیرنده آئینی برای تحدید حدود منطقه ذیربط باشد.

ب) سیستم بین المللی راستی آزمایی و کنترل برای تضمین پایبندی به تعهدات ناشی از اساسنامه ایجاد شود.»^۱

در زمینه ارتباط بین مناطق عاری از سلاح هسته ای و حقوق بین الملل، باید گفت که این مناطق بایستی تحت تأثیر مقررات حقوق بین الملل و اصول مندرج در منشور ملل متحد شکل گرفته باشند. بایستی ایجاد این مناطق، منطبق با تعهدات معاهداتی کشورهای مستقر در آن مناطق باشد. سازمان ملل متحد می تواند از اختیارات گسترده خود استفاده نموده و با حمایت از این ایده، نقش ارزشمندی در ایجاد مناطق مزبور ایفا نماید. سازمان ملل این توانایی را خواهد داشت که مکانیزمی جهت مشورت میان کشورهای عضو منطقه فراهم نموده و از این طریق به تحقق رویای یاد شده کمک نماید. البته باید اضافه کرد که کشورهای عضو منطقه، دارای حقی ذاتی برای استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای هستند. این کشورها حق مسلمی برای کسب منافع از انرژی هسته ای دارند و لذا کشورهای قدرتمند و «دارا» نباید ایده «عاری سازی» را توجیهی برای مقابله با دستیابی این کشورها به انرژی صلح آمیز هسته ای بدانند؛ بلکه برعکس، کشورهای دارای سلاح هسته ای یا کشورهای دارای تکنولوژی هسته ای پیشرفته، بایستی چنین حق دسترسی را تسهیل نمایند.

۱. محمدابراهیم شاکر، رژیم عدم گسترش هسته ای: مبادی و تحولات، ترجمه علیرضا ابراهیم گل و مهدی حاتمی، خرسندی، تهران، ۱۳۸۸، صص ۱۵۷ و ۱۵۸.